

УДК 343.9

БЮДЖЕТ УКРАЇНИ ЯК ПРЕДМЕТ ПОСЯГАННЯ У ЗЛОЧИНАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЦІЛЬОВИМ ВИКОРИСТАННЯМ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ УКРАЇНИ

Лилик В.А., аспірант
юридичного факультету
Львівський університет бізнесу та права

Стаття присвячена дослідженню предмета посягання у злочинах, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів. З'ясовано наукові та термінологічні питання предмета посягання. Аналізуються викладені у юридичній літературі погляди на поняття бюджет і предмет посягання як елементи криміналістичної характеристики злочину. Наведені класифікації бюджетів і грошових коштів, вказані їх ознаки та особливості.

Ключові слова: бюджет, бюджетні кошти, грошові кошти, криміналістика, криміналістична характеристика, предмет посягання.

Статья посвящена исследованию предмета посягательства в преступлениях, связанных с нецелевым использованием бюджетных средств. Определены научные и терминологические вопросы предмета посягательства. Анализируются изложенные в юридической литературе взгляды на понятие бюджета и предмета посягательства как элемента криминалистической характеристики преступления. Приведены классификации бюджетов и денежных средств, указаны их признаки и особенности.

Ключевые слова: бюджет, бюджетные средства, денежные средства, криминалистика, криминалистическая характеристика, предмет посягательства.

Luluk V.A. THE BUDGET OF UKRAINE AS A SUBJECT OF ASSAULT OFFENCES, ASSOCIATED WITH THE MISUSE OF BUDGET FUNDS

The article is devoted to the subject of assault offences associated with the misuse of budget funds. Clarified the scientific issues and terminological questions of the subject encroachment. Analyses presented in the legal literature views the concept of a budget and the subject infringement as an element of criminalistic characteristics of a crime. Given the classification of budgets and funds, their signs and features are indicated.

Key words: budget, budgetary funds, cash, criminalistics, criminological characteristics, subject infringement.

Постановка проблеми. Всі важливі економічні, соціальні та політичні проблеми життя суспільства та громадянина впливають на державний бюджет країни. Він, з одного боку, відображає масштаби діяльності держави, а з іншого – обмежує її. Бюджет є основним методом фінансового регулювання, механізмом, який забезпечує розподіл коштів між регіонами держави, галузями економіки, виходячи зі стратегії економічного розвитку, фінансової політики, соціальних програм і потреб ринку. Завдяки бюджету держава повинна мати можливість зосередити фінансові ресурси на важливих ділянках економіки та соціального розвитку. Зараз жодна з держав світу не може існувати без бюджету. Відносини, які регулюються бюджетним правом, виникають у зв'язку з утворенням, розподілом і використанням централізованих фондів грошових коштів, які надходять у розпорядження держави й органів місцевого самоврядування на відповідній території.

До структури криміналістичної методики розслідування окремого виду злочину традиційно включається криміналістична характеристика. Серед її елементів вагомим місцем посідає предмет злочинного посягання. Здійснивши аналіз діючого законодавства, періодичної юридичної літератури та диспозиції ст. 210 КК України, ми дійшли висновку, що предмет посягання нецільового використання бюджетних коштів є недостатньо розроблений та потребує більш прискіпливої уваги з боку науковців-криміналістів.

Ступінь розробленості проблеми. Увагу питанням з'ясування сутності предмету злочинного поняття у своїх роботах приділяли А.Ф. Волобуєв, Г.Гончаренко, О.Н. Колесниченко, В.О. Коновалова, В.К. Лисиченко, В.М. Салтевський, В.Ю. Шепітько, доробки яких складають теоретичну основу статті.

Тему бюджетування, складання проектів бюджетів і правового регулювання цього процесу досліджувало багато представників економічної (Н.Г. Данилочкіна, Г.Г. Кірейцев, О.И. Косарев, В.Н. Самочкін, О.О. Терещенко, А.М. Ткаченко, Л.І. Федулова, В.П. Хомутенко) та адміністративно-правової наук (І.М. Дамірчієв, К.А. Польшинська, К.О. Токарева). Кримінально-правові особливості бюджетних коштів як предмета злочину певною мірою були висвітлені у працях В.О. Навроцького та Н.О. Гуторової. Протягом останніх років цю категорію вивчали П.І. Зінов, В.В. Кікінчук, І.Р. Курилін, В.А. Нечитайло, Р.І. Сибірня, О.В. Хомів. Незважаючи на всебічне розроблення порушеної проблематики в цілому, у наукових працях існують різні погляди на це поняття, що свідчить про актуальність обраної теми та необхідність її ретельного іпоглибленого вивчення.

Метою статті є розкриття сутності, з'ясування особливостей і аналіз предмету посягання, передбаченого диспозицією ст. 210 Кримінального кодексу України, а також встановлення чітких критеріїв щодо його визначення.

Виклад основного матеріалу. Предмет злочину досліджується науковцями різних на-

прямів юридичної науки. З позиції представників науки кримінального права досить повно його описала у своїй статті О.В. Федорчук. Вона зауважує, що дослідниками сформульовано кілька підходів, пов'язаних із визначенням місця предмету злочину в складі злочину. Найбільш поширеним є погляд, відповідно до якого предмет злочину визнається факультативною ознакою складу злочину. Інша позиція науковців полягає в тому, що предмет злочину слід відносити до ознак об'єктивної сторони злочину. Прихильник третього підходу до предмета злочину ототожнюють предмет з об'єктом злочину чи взагалі його не розглядають [1, с. 186–187]. У криміналістиці предмет посягання вчені розкривають через сукупність певних ознак.

Так, на думку М.В. Салтевського, зміст предмету посягання становлять різноманітні фізичні об'єкти, які характеризуються ознаками їх агрегатного стану, споживчим призначенням, фізико-хімічними властивостями [2, с. 268]. А.П. Шеремет наголошує на тому, що ознаки предмета злочинного посягання мають значення для компенсації матеріальних збитків, завданих злочином, а його характеристика важлива для встановлення особи злочинця у випадках: 1) коли викрадення предмета свідчить про знання його призначення та можливостей використання; 2) коли викрадення свідчить про знання злочинцем вартості чи особливих властивостей предмета посягання; 3) якщо має місце заволодіння предметами з особливими властивостями; 4) коли за предметом посягання можна зробити висновок про специфічну мету заволодіння; 5) коли до предмету посягання має доступ обмежене і певне коло осіб [3, с. 343].

Вивчаючи проблему предмету посягання, О.В. Одерій дійшов висновку, що на відміну від Г.А. Матусовського, М.В. Салтевського та багатьох інших криміналістів, частина науковців предмет посягання взагалі не розглядає як елемент криміналістичної характеристики. Ми підтримуємо думку науковця про те, що виключення предмету посягання зі складу елементів криміналістичної характеристики певного злочину є невиправданим, оскільки саме він дозволяє із загальної групи злочинів виокремити конкретні види, визначити обстановку злочину та способи вчинення злочинної дії. Науковець додає, що в останній період з'явилися наукові праці зі спробою формування окремого криміналістичного вчення про предмет злочину. Усе частіше розглядають питання про розширення розуміння предмету злочину не тільки як виключно матеріальної субстанції, а і як різних видів інформації (зокрема комп'ютерної) або енергії (електричної, теплової). Це відповідає сучасним тенденціям розвитку суспільних відносин і кримінально-правової науки, яка визнає предметом злочину не тільки речі, а й інформацію, енергію, майнові права, об'єкти інтелектуальної власності, безготівкові грошові кошти і бездокументарні папери [4, с. 255–257].

Безумовно, має рацію В.О. Образцов, який переконаний, що криміналістичному поняттю

предмета посягання близьким є кримінально-правове поняття предмета злочину [5, с. 55].

Ст. 210 Кримінального кодексу України передбачена кримінальна відповідальність за нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням всупереч Бюджетному кодексу України чи Закону України про Державний бюджет України на відповідний рік, якщо предметом таких дій були бюджетні кошти у великих розмірах (ч. 1), або особливо великих розмірах, або вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб (ч. 2) [6]. Як бачимо, об'єктом такого злочину законодавець визнає бюджетні кошти, що з криміналістичної точки зору будуть предметом злочинного посягання.

У ст. 2 Бюджетного кодексу України зазначається, що бюджет – це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади й органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду. Бюджетними коштами визнаються належні відповідно до законодавства надходження бюджету та витрати бюджету. До витрат бюджету віднесено видатки бюджету, надання кредитів з бюджету, погашення боргу і розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів. Під видатками бюджету розуміють кошти, спрямовані на здійснення програм і заходів, передбачених відповідним бюджетом. До видатків бюджету не належать, окрім вже наведеного, повернення надміру сплачених до бюджету сум податків і зборів та інших доходів бюджету, проведення їх бюджетного відшкодування [7]. У Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» вживається термін «бюджет місцевого самоврядування (місцевий бюджет)», під яким розуміється план утворення та використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій і повноважень місцевого самоврядування. Бюджети класифіковано на районний, обласний, поточний і бюджет розвитку [8].

Отже, можна дійти висновку, що сучасна бюджетна система України складається з державного бюджету та місцевих бюджетів. Державний бюджет є одним із важливих державного регулювання соціально-економічних процесів і найголовнішим за своїм призначенням у бюджетній системі України. Місцеві бюджети також є важливою ланкою цієї системи, вони найбільші за своєю чисельністю. Їм відводиться важлива роль у соціально-економічному розвитку певної території, оскільки саме з місцевих бюджетів здійснюється фінансування закладів освіти, культури, охорони здоров'я населення, засобів масової інформації, фінансуються різноманітні молодіжні програми, видатки по упорядкуванню населених пунктів. Місцеві бюджети здійснюють безпосередній вплив на задоволення різних потреб населення, стан та якість наданих суспільних послуг [9, с. 37–39].

Появу бюджетів у сучасному їх розумінні відносять до Середніх віків. Середньовічні держави запроваджували звіт міністрів про

становище держави та необхідність акумулювання нею коштів. У XVII ст. в Англії право на затвердження бюджету було надане парламенту. Саме відтоді державний бюджет стає публічним та підлягає оприлюдненню. Згодом, державні бюджети почали поділятися на державні та місцеві. Одним із головних елементів бюджету є його видатки, розмежування яких почали закріплювати на законодавчому рівні [10, с. 210].

У науковій літературі можна знайти більше 50-ти похідних значень терміну «бюджет», основними серед яких є такі: 1) під бюджетом особи розуміють доходи та витрати однієї людини; 2) під бюджетом сім'ї – доходи і витрати окремої сім'ї; 3) під бюджетом підприємства, установи – вхідні та вихідні грошові потоки; 4) під бюджетом часу – баланс часу людини, групи людей, конкретного заходу; 5) під бюджетом маркетингу – витрати на дослідження ринку, товаропросування і збуту товарів; 6) під бюджетом держави – централізований фонд фінансових ресурсів держави, який використовується для виконання покладених на неї функцій, передбачених Конституцією; 7) під бюджетом державних централізованих фондів – вхідні та вихідні грошові потоки централізованих фондів, які є складовими зведеного бюджету [11, с. 14–15].

Бюджет, пишуть Г.Г. Старостенко та Ю.В. Булгаков, як самостійна економічна категорія є формою існування реальних, об'єктивно обумовлених розподільчих відносин, які виконують специфічне призначення – задоволення потреб у фінансових ресурсах як суспільства в цілому, так і його адміністративно-територіальних структур. Економічна сутність бюджету полягає у розподілі та перерозподілі валового внутрішнього продукту між галузями економіки, верствами населення та територіями для підвищення ефективності економіки та добробуту населення [12, с. 74].

Ю.О. Крохіна, розглядаючи бюджет як правову категорію, виокремлює такі притаманні йому особливості: 1) це загальнодержавний фонд грошових коштів, утворений для того, щоб покращити державні видатки; 2) це фінансовий план держави, в якому відображені всі доходи і видатки; 3) бюджет – це основний фінансовий план держави, оскільки разом із цим планом існують і фінансові плани підприємств, установ, організацій. Як основний фінансовий план бюджет характеризується відповідною універсальністю та координацією [13, с. 15]. Н.О. Гурова підкреслює такі специфічні ознаки бюджетних коштів як предмету злочину: 1) соціальну ознаку бюджетних коштів, яка полягає в тому, що вони є складовою частиною їх об'єкта – суспільних відносин, які виникають у процесі розподілу, перерозподілу та використання бюджетних коштів, збігається і з предметами цих відносин, і з предметами злочинного впливу; 2) фізичну ознаку, яка акцентує, що ними виступають не будь-які речі матеріального світу, а лише грошові кошти; 3) юридичну ознаку, яка свідчить, що предмет злочинів, які розглядаються, вказаний як обов'язкова ознака складу злочину у диспо-

зиції ст. 210 Кримінального кодексу України, можуть мати правову регламентацію у нормативно-правових актах, що регулюють розподіл, перерозподіл і використання бюджетних коштів [14, с. 104–105].

Р.І. Сибірна, А.В. Сибірний і О.В. Хомів до ознак, які характеризують бюджетні кошти як предмет посягання, відносять: 1) включення до бюджету будь-якого рівня, тобто кошти мають бути внесеними до складу бюджету (фінансового плану), віднесеними до певної статті доходів або видатків; 2) досягнення суми бюджетних коштів кваліфікуючого розміру, тобто мати великий розмір (у тисячу і більше разів перевищувати неоподаткований мінімум доходів громадян) чи особливо великий (у три тисячі і більше разів перевищувати неоподаткований мінімум доходів громадян); 3) визначення джерел одержання та напрямів витрачання одним або кількома з чинних нормативно-правових актів і планових документів (Бюджетним кодексом України; законами; підзаконними актами вищих органів влади; рішеннями про місцевий бюджет; розписами бюджетів; планами асигнувань; кошторисами доходів і видатків; документами, згідно з якими виділено кошти з бюджету або бюджетної установи іншим установам, підприємствам, організаціям; планами використання бюджетних коштів тощо) [15, с. 99].

З погляду криміналістики бюджетні кошти як предмет посягання можна поділити на дві великі групи: кошти, які вже надійшли до відповідного бюджету (наявні), і кошти, які заплановані в бюджеті, але ще не отримані (планові). Предметом посягання у злочинах, передбачених ст. 210 Кримінального кодексу України, можуть бути грошові кошти у національній або іноземній валюті чи їхній еквівалент (цінні папери, банківські метали), які включено до бюджетів усіх рівнів.

С.М. Остафійчук пропонує виділяти такі ознаки класифікації грошових коштів: 1) за формою існування – готівкові та безготівкові грошові кошти. До готівкових належать грошові кошти в касі, до безготівкових – грошові кошти на рахунках у банках і електронні гроші; 2) за видом валюти – грошові кошти у національній валюті та грошові кошти в іноземній валюті; 3) за місцем зберігання – грошові кошти в касі, грошові кошти на рахунках у банках, електронні гроші [16, с. 263]. Р.Л. Степанюк, залежно від суб'єкта і призначення, класифікує грошові кошти за такими групами:

1) розподільні: кошти, призначені для подальшого розподілу між різного рівня бюджетами, розпорядниками й одержувачами бюджетних коштів; кредитні кошти, які призначені для фінансової допомоги або компенсацій з бюджету;

2) внутрішні кошти, призначені для безпосереднього витрачання на потреби державного органу, підприємства, установи або організації, основна діяльність яких відбувається завдяки коштам державного та (або місцевого) бюджету;

3) резервні кошти, тобто кошти резервного фонду відповідного бюджету, створеного для фінансування непередбачених витрат;

4) вільні кошти бюджету (вільний залишок коштів, що утворився на початок бюджетного року; доходи бюджету, додатково одержані в процесі його виконання; суми перевищення доходів над видатками);

5) складові цільові кошти, виділені з державного чи місцевого бюджету державними небюджетними установами, а також підприємствам, установам і організаціям недержавної форми власності у вигляді цільової фінансової допомоги, бюджетної компенсації або для фінансування певних програм [17, с. 21–22].

Визначення бюджету законодавець здійснює через таку категорію як фінансові ресурси. Вони є матеріальними носіями фінансових відносин, їх джерелом виступає валовий внутрішній продукт. Фінансові ресурси – це цільові фонди грошових коштів, що в сукупності є фінансовими ресурсами країни. Вони характеризують фінансовий стан економіки та водночас є джерелом її розвитку. Фінансові ресурси формуються за рахунок різних видів доходів, надходжень, відрахувань, а використовуються на розширене відтворення, матеріальне стимулювання, задоволення соціальних та інших потреб суспільства [18, с. 21]. Частина науковців розкриває зміст фінансових ресурсів не через сукупність грошових коштів, а деякі ідентифікують їх з капіталом. Однак, між капіталом і фінансовими ресурсами є суттєві відмінності. З одного боку, не вся сума капіталу виконує функції фінансових ресурсів, а з іншого – не всі фінансові ресурси набувають ознак капіталу [19, с. 112].

Висновки. Як бачимо, бюджет є регулятором економіки, що відображає обсяги необхідних державі фінансових ресурсів і визначає конкретні напрями використання бюджетних коштів. Бюджет впливає майже на всі соціально-економічні процеси та потребує належної уваги з боку контролюючих органів щодо правильності та точності видатків. Передусім потрібно навчитися ефективно управляти фінансовими ресурсами та контролювати їх розподіл з метою досягнення цілей у найбільш економічний, ефективний і результативний спосіб, щоб повною мірою забезпечити соціально-економічні потреби та прагнення громадян України. З криміналістичної точки зору важливим є те, що поняття бюджету розкривається через фінансові ресурси, а фінансові ресурси – через сукупність грошових коштів. Правильне та однозначне розуміння цих понять є однією з умов розробки ефективної окремої криміналістичної методики розслідування нецільового використання бюджетних коштів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Федорчук О. Предмет злочину, передбаченого ст. 376-1 КК України (Незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду) // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 11. – С. 186–190.
2. Салтєвський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі) : [підручник] / М.В. Салтєвський. – К. : Кондор, 2005. – 588 с.
3. Шеремет А.П. Криміналістика : [навч. посібник] / А.П. Шеремет. – К. : ЦУЛ, 2005. – 472 с.
4. Одерій О. В. Предмет посягання як елемент криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля : окремі питання // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Серия «Юридические науки» / О.В. Одерій. – 2013. – Т. 26. – № 1. – С. 255–259.
5. Криміналістика : учебник / под ред. В.А. Образцова. – М. : Юрист, 2001. – 760 с.
6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
7. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
8. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
9. Бюджетна система України : [навч. посібник] / [В.Г. Баранова, О.Ю. Дубовик, В.П. Хомутенко та ін.] ; за заг. ред. В.П. Хомутенко. – Одеса : Вид-во Бартенєва, 2014. – 392 с.
10. Польшинська К.А. Поняття та сутність правового регулювання видатків місцевих бюджетів // Молодий вчений. – 2016. – № 2 (29). – С. 209–231.
11. Алексеев І. В. Бюджетна система : [навч. посібник] / І.В. Алексеев, Н.Б. Ярошевич, А.М. Чушак-Голобородько. – К. : Хай-Тек Прес, 2007. – 376 с.
12. Старостенко Г. Г. Бюджетна система : [навч. посібник] / Г.Г. Старостенко, Ю.В. Булгаков. – К. : «Центр учебной литературы», 2006. – 240 с.
13. Крохина Ю.А. Бюджетное право России : [учебник] / Ю.А. Крохина. – М. : Юрайт, 2010. – 447 с.
14. Гуторова Н.О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України : [монографія] / Н.О. Гуторова. – Х. : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2001. – 384 с.
15. Сибірна Р.І. Криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів / Р.І. Сибірна, А.В. Сибірний, О.В. Хомів // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2016. – 2. – С. 96–107.
16. Остафійчук С.М. Класифікація грошових коштів та їх еквівалентів для потреб бухгалтерського обліку та економічного аналізу // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2011. – Вип. 20. – ч. II. – С. 261–267.
17. Степанюк Р.Л. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням бюджетного законодавства: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика, судова експертиза» / Р.Л. Степанюк ; Національний університет внутрішніх справ. – Х., 2004. – 261 с.
18. Финансы : [учебник] / под ред. проф. Л.А. Дробозиной. – М. : Юнити, 2004. – 527 с.
19. Опарін В.М. Финанси (Загальна теорія) : [навч. посібник] / В.М. Опарін. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Київський національний економічний університет, 2005. – 240 с.